

УДК 821.113-93+821.161.2-93»19»

СВІТЛАНА ЛЕНСЬКА*(Полтава)*

ОБРАЗ ДИТИНИ У ТВОРЧОСТІ А. ЛІНДГРЕН Й А. ДІМАРОВА (на прикладі повістей «Пригоди Еміля з Льонеберги» і «Блакитна дитина»)

У статті здійснено компаративний аналіз образів головних героїв повістей шведської письменниці А. Ліндгрен «Пригоди Еміля з Льонеберги» та українського прозаїка А. Дімарова «Блакитна дитина». Установлено автобіографічність образів Еміля і Толі. Виявлені характерологічні риси образів дітей, і на цій основі зроблено висновок про їхню типологічну близькість. Також указані риси відмінності у творенні образів.

Ключові слова: дитячі образи, типологічна подібність, повість, автобіографічність, компаративний аналіз, гумор.

Дитяча література, на жаль, досі перебуває на периферії філологічних досліджень. Однією з актуальних проблем сучасного літературознавства є наукове осмислення дитячої літератури у персональному, тематичному, типологічному, компаративному та жанрово-стильовому вимірах. Упродовж останніх років намітилася тенденція до теоретичних узагальнень у цій царині (аналітичні студії Н. Богданець-Білокаленко, І. Бойцун, О. Буряк, У. Гнідець, В. Кизилової, Л. Мацевко та ін.), однак говорити про вичерпаність проблем дитячої літератури надто рано.

Метою цієї розвідки є спроба компаративного дослідження двох творів – «Пригод Еміля з Льонеберги» шведської письменниці Астрід Ліндгрен і «Блакитної дитини» українського автора Анатолія Дімарова.

Творчість Астрід Ліндгрен (1907–2002) нині широко відома у світі – її дитячі книжки перекладені 85 мовами і вийшли у понад 100 країнах світу. Секрет надзвичайної популярності шведської письменниці простий і водночас геніальний – вона описує звичайне життя простих людей, глибоко проникає в дитячу психологію, робить це дотепно і захопливо. Творчий доробок письменниці привернув увагу насамперед методистів і вчителів, оскільки трилогія «Малюк і Карлсон, який живе на даху», «Пеппі Довгапанчоха», «Брати Лев'яче Серце» та інші вивчаються у шкільному курсі світової літератури. Тож власні розробки уроків за цими творами опублікували Л. Бражникова, О. Виноградова, А. Войтанович, Л. Воробйова, Л. Кононович, О. Ніколенко, Н. Подорожна та ін. Дидактичний потенціал художньої спадщини шведської казкарки став предметом осмислення І. Капустян [7] та Л. Брауде [3].

Український письменник Анатолій Дімаров (1922–2014) за довге творче життя створив кілька десятків томів талановитої прози: ранні збірки оповідань, низку повістей («Син капітана», «Його сім'я», «Ідол», «Самосуд» та інші), цикли «історій» – «сільські», «міські» й «містечкові», роман «І будуть люди» (1964–1968), за роман «Біль і гнів» (1974, 1980) 1982 року він був нагороджений Шевченківською премією, автобіографічну повість «Прожити і розповісти» (1995) та ін. Його прозу вивчали Ю. Бондаренко, В. Дончик, М. Жулинський, Т. Конончук, С. Ленська, М. Наєнко, М. Слабошпицький [2], Г. Штонь

[10] та ін. Методичні розвідки про «Блакитну дитину» створили Л. Дяченко-Лисенко [6], Т. Яценко [11] та ін.

Однак на часі постає завдання компаративного розгляду окремих творів А. Ліндгрена й А. Дімарова, у яких типологічно схожими є образи головних героїв.

Повість «Пригоди Еміля з Льонеберги» була написана шведською письменницею 1963 року, на теренах Радянського Союзу вона з'явилася 1969 року в російському перекладі Л. Лунгіної. Вона складається із дванадцяти оповідань, кожне з яких є щоденниковим записом матері головного героя. Тому в заголовку кожного оповідання вказана дата, коли Еміль здійснив ту чи ту витівку.

Головний герой повісті – п'ятирічний хлопчик Еміль Свенсон, який живе разом із батьками, сестричкою Ідою і наймитами Альфредом і Ліною на хуторі Катхульт поблизу селища Льонеберги, що у шведській провінції Смоланд.

Авторка вдається до прийому іронії, створюючи портрет свого героя: «Хочеш, я тобі його опишу? Ясні блакитні очі, кругленьке личко, рум'яні щічки і копиця сплутаного волосся кольору стиглої пшениці – янголятко, чи не так? Але ти, мабуть, уже здогадався, що думати так – це велика помилка» [9, с. 5]. Допитливий і жвавий, наділений живим розумом і фантазією, він постійно потрапляє у різні кумедні ситуації: то, бажаючи досьорбати суп, застрягає головою в супниці; то, граючись із сестричкою, піднімає Іду на флапшток; то саджає пацюка в сумку до дружини пастора, сподіваючись, що тварина матиме вдосталь їжі тощо.

Сусіди і батько вважають Еміля бешкетником, але всі його витівки мотивовані добрими намірами: ось, наприклад, після скарг батька, що у домівці завелися миші, Еміль вирішив поставити пастку. Після серйозних розмислів, де саме її розмістити, хлопчик дійшов висновку, що найкраще місце – під столом, там, де щоранку тато п'є каву, адже він нізащо не хотів, щоб миша або пацюк вкусили батька за ногу. Проте щирі наміри Еміля мали зворотні наслідки, адже вранці саме Антон Свенсон потрапив босоніж у пастку. Після цієї та безлічі подібних пригод хлопчик рятувався від батькового гніву в сараї, де вирізував чергового дерев'яного чоловічка, а його мама записувала у спеціальний зошит про чергову синову витівку.

Сусіди скрушно хитали головами, чуючи ім'я Еміля, і співчували батькам, не вірячи у те, що хлопчик виросте порядною людиною. Однак Альма Свенсон, мати хлопчика, сердилася на ці співчуття і була твердо переконана, що «Еміль – хороший хлопчик» [9, с. 9]. Цієї ж думки дотримується й авторка, оскільки протягом повісті неодноразово наголошується, що у майбутньому він стане «головою сільської управи», а це – «найшановніша людина в окрузі» [9, с. 8].

У книгах А. Ліндгрена особливо відчувається автобіографічна основа. Майбутня всевітньо відома письменниця народилася у невеличкому шведському містечку Віммербю, що розташоване у провінції Смоланд. Саме до Смоланду родина Еміля їздить на ярмарки. Батьки Астрід, як і її персонажа, працювали на землі, доглядали худобу, вели натуральне господарство і жили так, як і більшість селян у Швеції. У родині панували на диво теплі взаємини, про що Ліндгрена з великою теплотою написала у єдиній «дорослій книзі» «Самуель Август із Севедсторпа і Ганна з Гюльта» (1975). Її герой Еміль також зростає у дружній сім'ї, де однаково піклуються про господарів і наймитів, де шанують людську працю.

Еміль товаришує з наймитом Альфредом, який навчає хлопчика всіх премудростей роботи в полі і на фермі. Головний герой поважає старших, позбавлений зверхності до старих і нужденних, тому так трепетно турбується про жителів притулку для бідних.

Типологічно Еміль із Льонеберги схожий на Федька-халамидника з одноіменного оповідання В. Винниченка. Але найбільше рис схожості у нього з героєм повісті А. Дімарова «Блакитна дитина» (1968).

Анатолій Дімаров прожив таке ж довге життя, як і Астрід Ліндгрєн, теж зростав у сільській місцевості у простій родині. Проте доля українського письменника склалася більш драматично: його батько був репресований; мати, донька священика, боячись переслідувань, була змушена переробити документи на своє дівоче прізвище і втікати з рідних місць аж на Донбас [1]. На долю Анатолія Дімарова випало чимало випробувань: Голодомор 1932–1933 рр., війна, тяжкі поранення і контузії, полон, утеча, організація партизанського загону на окупованій території, післявоєнне відрядження в Західну Україну, про що він зізнавався в інтерв'ю: «туди я поїхав сталіністом, а повернувся бандерівцем» [8], період вимушеного безробіття: «секретар ЦК КПУ з пропаганди і агітації Маланчук сказав: «Хай Дімаров походить в чорному тілі». Мене звідусіль погнали. Я п'ять років не міг копійки заробити ніде, всі мої твори з видавничих планів зняли. Вижив завдяки зарплаті дружини, від якої жодного слова докорів не почув» [8].

Твори обох митців засновані на спогадах про власне дитинство. Окрім того, вони психологічно схожі: за спогадами сучасників, і Дімаров, і Ліндгрєн мали життєрадісну вдачу, попри всі випробування і негаразди, ніколи не скаржилися на долю, ставилися до труднощів із гумором, а до себе – із самоіронією.

Повість А. Дімарова «Блакитна дитина» входить у трилогію «На коні і під конем» (1973). На початку повісті автор щиросердно зізнається в автобіографічності твору. З педагогічною метою його дружина і мати створюють перед сином письменника образ ідеальної («блакитної») дитини, якою начебто був у дитинстві автор. Але сумніння не дає йому спокою: «Син, важко зітхнувши, іде роздягатися. Він уникає мене поглядом, і я його добре розумію. Адже коли б оця блакитна дитина залетіла багато-багато років тому в наш п'ятий «Б» клас, вона не вирвалася б звідти живцем. А якщо й вирвалася б, то з обдертими крилами. І найбільше отого блакитного пір'я, звичайно ж, лишилося б у моїх жменях!

Весь той день, до пізньої ночі, не давала мені спокою ота блакитна дитина. І я врешті-решт зрозумів, що не спекаюся її, поки не розповім усієї правди. Усієї до кінця» [5].

Толя у «Блакитній дитині», як і Еміль, потрапляє у найрізноманітніші смішні, а подеколи й небезпечні ситуації: лазить по чужих садках, аби вразити однокласницю; тримає пуголовка в роті, щоб довести свою мужність тощо. А одного разу він спробував зістрибнути із саморобним парашутом із сараю: «Вдихнувши якомога більше повітря, міцно заплющую очі та й відштовхуюсь од даху. Чи то заплутались стропа, чи забракувало висоти, тільки парашут не розкрився, і я штопором урізався в смітник!

Не сигналізували тривожно санітарні машини, не бігли до мене санітари з носилками: я сам вигрібся наверх, весь у помиях, як манія, а Сонька реготала, аж качалась по двору.

Парашут ми потім спалили» [4].

Обидва герої, і шведський, й український, змалечку привчаються до сільської праці. Еміль удадо купує на сільському ярмарку у Віммербю коня Лукаса і порося Свинущка.

Він має добре серце: на Різдво організовує справжнє свято для бідних стареньких із притулку [9, с. 88–112].

А Толя допомагає матері по господарству, старанно навчається в школі, але постійно потрапляє у якісь халепи. Одним із найкумедніших епізодів у повісті «На коні і під конем» є гра сусідських дітей у хованки. Толя заховався у печі:

«Я хотів уже було вилазити, щоб першому добігти до полу, коли грюкнули двері. «Сонька повернулася, – подумав я. – Бач, хитрюща яка! Ну, зачекай же, я тебе налякаю!»

Не довго думаючи, вимастив сажею обличчя, вдихнув якомога більше повітря, аж віддулися щоки, тихенько підліз до заслонки. Тільки я зібрався відтулити її, як заслонка сама поїхала набік, і передо мною з'явилося обличчя... тітки Одарки. Та я вже не міг стриматися:

– Га-ав!

Соньчина мати голосно гикнула, закотила очі під лоба і тихенько лягла на долівку...

Возили тітку Одарку за сорок кілометрів до славетної ворожки – виливати переполах. Одужала зовсім Соньчина мати чи ні, я не знаю, однак до самої смерті твердила, що на власні очі бачила чортяку:

– Отаке мале, як моя Сонька, морда ж чорна, як у арапа! Ще й гавкає собачим голосом» [5].

У художній структурі твору можна виділити двох оповідачів: малого Толю і дорослого письменника. В одному побутовому епізоді, коли хлопчачки полізли красти огірки в сусідський город, А. Дімаров майстерно поєднує два часопросторові плани, минуле і майбутнє та погляди двох оповідачів на ситуацію: «І хоч залягли ми в такому високому та густому картоплинні, що годі було нас і знайти, тітка Одарка назвала всіх до одного, наче ми були перед нею як на долоні:

– Бачу, всіх бачу, і не ховайтесь! І тебе, Миколо, бачу, клятий ти сину, – покінчиш своє життя на шибениці! І тебе, Йване, бачу, – горітимеш ти у вогні! І тебе, Тільки, хоч ти думаєш, що як син учительки, то тебе вже й не видно! Лежи, лежи, їж мої огірочки: прийде час – вороги тебе отак їстимуть! Гризтимуть до маслаків – і кричати не дадуть!

Ми лежали, причаївшись, у картоплинні, не раді уже й огіркам; лежали й не відали, що пророкування тітки Одарки здійсниться повністю, тільки набагато пізніше.

Партизана Миколу повісили фашисти в сорок другому. І як же голосила постаріла тітка Одарка над Миколиною домовиною, коли фашисти дозволили його зняти з шибениці та поховати! Як проклинала отих душолюбів, що змайстрували шибеницю для Миколи!

– Та щоб же вам і землі рідної не побачити, щоб же вас і діточки рідні прокляли! Щоб же вас покорчило, покрутило та ще й об землю вдарило!

Долетіли до неба і ці прокльони тітки Одарки: корчило, крутило, било об землю фашистів, аж поки вся ота загарбницька армія благополучно сконала під ударами наших воїнів.

Ванька теж не минула лихая година, напророчена тіткою Одаркою. Горів мій товариш аж двічі в підбитому літакові, та обидва рази рятувався на парашуті.

Мене ж не раз заходжувалися гризти оті добрі люди, що їм їсти не дай – дай тільки зіпсувати комусь життя! Наслані ще з дитячих років тіткою Одаркою, вони час від часу беруться за мене, і тоді я проклиная той день, коли мені здалося, що огірки на чужому городі смачніші од власних.

Так що дороженько обійшлися нам отірки тітки Одарки. Та що поробиш: за чим ішли, те і знайшли. За чим стрибали, те і впіймали...

А поки що ми лежимо в картоплинні і, принишклі, слухаємо, як батькує нас тітка Одарка» [4].

Отже, образи Еміля з Льонеберги і Толі з «Блакитної дитини» типологічно подібні: обидва хлопчики – жваві, допитливі, активні, з розвинутою фантазією, гострим почуттям справедливості. Проте в українського митця повість більш насичена суспільно-історичними подіями, і це сприяє більш формуванню більш об'ємного читацького враження від твору. Обидві повісті – і шведська, й українська – ось уже кілька десятиліть поспіль мають великий успіх у читачів, оскільки навчають дітей добра і пронизані гуманізмом та лагідним гумором.

Літературна творчість А. Ліндгрена була гідно поцінована – вона була вдостоєна низки літературних премій (імені Г. Містраль (Чилі), імені С. Лагерльоф (Швеція), Міжнародної премії імені Януша Корчака (1979)), була обрана почесним доктором кількох європейських університетів, удостоєна медалі Карен Бліксен Данської академії, російської медалі імені Л. Толстого, американської медалі А. Швейцера. Найпочеснішою відзнакою є медаль Ганса Крістіана Андерсена, яку А. Ліндгрена отримала 1958 року.

Письменниця прожила доволі довге життя – 95 років. Її книжки були перекладені багатьма мовами світу, неодноразово екранізувалися, за її творами ставилися театральні постановки в різних країнах.

Дев'яносто два роки доля подарувала й українському прозаїку. На життєвих шляхах Анатолія Дімарова знайшли відбиток усі драматичні події української історії ХХ століття, свідком, а подеколи й учасником яких йому випало стати. Однак природне почуття гумору і непереможне життєлюбство допомогли письменникові вижити у найскрутніші моменти буття. Ці враження стали джерелом натхнення для митця. Тому нові й нові покоління читачів захоплено читають його книги для дорослих і дітей. Тож подальше вивчення творчості обох письменників має наукову перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анатолій Дімаров: «Зі сталініста я став переконаним націоналістом» [Електронний ресурс] / Анатолій Дімаров. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/654036-anatoliy-dimarov-zi-stalinista-ya-stav-perekonanim-natsionalistom.html> (дата звернення: 22.02.2017). – Назва з екрана.
2. Анатолій Дімаров та його книги : [статті, інтерв'ю, відгуки про творчість письменника] / упоряд., підгот. текстів: Т. І. Конончук, К. О. Козачук. – Київ : Твім інтер, 2012. – 208 с.
3. Брауде Л. Ю. Не хочу писать для взрослых! : [докум. очерк о жизни и творчестве Астрид Линдгрена] / Л. Ю. Брауде. – Ленинград : Дет. лит., 1987. – 111 с.
4. Дімаров А. Блакитна дитина [Електронний ресурс] / Анатолій Дімаров. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2893> (дата звернення: 22.02.2017). – Назва з екрана.
5. Дімаров А. На коні і під конем : повість / Анатолій Дімаров. – Харків : Фоліо, 2009. – 319 с.
6. Дяченко-Лисенко Л. Щира розповідь про власне дитинство: [урок за повістю Анатолія Дімарова «Блакитна дитина». 7 клас] / Л. Дяченко-Лисенко, С. Коваленко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 4. – С. 49–52. Капустян І. І. Аксіологічний досвід шведських педагогів при вивченні Астрід Ліндгрена у загальноосвітніх школах України / І. І. Капустян // Зарубіжні письменники і Україна: [зб. наук. пр.] / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – С. 132–136.

8. Коскін В. Анатолій Дімаров: «Я все життя збираю людські долі»: інтерв'ю з українським письменником [Електронний ресурс] / В. Коскін. – Режим доступу: <http://www.vox.com.ua/data/2011/01/22/anatolii-dimarov-ya-vse-zhyttya-zbyrayu-lyudski-doli.phtml>. (дата звернення: 03.01.2017). – Назва з екрана.

9. Линдгрєн А. Приключєня Емиля из Лєннеберги : [повєсть] / Астрид Линдгрєн ; [пер. со швед. Л. Лунгиной]. – Москва : Дет. лит., 1977. – 206 с.

10. Штонь Г. Анатолій Дімаров : літ. портрет / Г. Штонь. – Київ : Дніпро, 1987. – 150 с.

11. Яценко Т. Формування літературної компетентності учнів у процесі вивчення творчості А. Дімарова / Т. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 8. – С. 32–35.

SVITLANA LENSKA

CHILD'S IMAGES IN THE WORKS BY A. LINDGREN AND A. DIMAROV (ON THE STORIES «EMIL FROM LÖNNEBERGA» AND «THE BLUE KID»)

The article deals with the analysis of two novels – «Emil from Lönneberga» by the Swedish writer Astrid Lindgren and «The Blue Kid» by the Ukrainian writer Anatoly Dimarov. The scientists paid insufficient attention to analysis of the books for children; in particular, these two works are compared for the first time.

The aim of this study is the present the comparative analysis of two stories by Astrid Lindgren and Anatoly Dimarov.

The article gives a detailed analysis of two writings. The main characters of both stories are children. 5-year-old Emile from little Swedish farmstead is a big trouble-maker, but he is clever, open-hearted, kind, romancer. He loves his parents and his sister Ida. He results in amusing situations because of his curiosity and active life. Therefore, despite the negative neighbors' whims, the author says that he will become a village chairman in the future.

A. Dymarov describes his own childhood. He was also a lively, restless boy, but he studied very well, followed his mother's husbandry. He became a witness and participant in many dramatic events of Ukrainian history – survived in the Holodomor, World War II, etc. The Ukrainian writer remembers his childhood. Therefore, the narrative is divided into two plans – he describes the child's view of the world and the view of an adult. This is the difference in the creation of children's images.

The autobiographical basis of both stories is considered. Swedish and Ukrainian writers grew up in the countryside, since childhood they were raised in rural labor, loved nature. Another important feature of two works is humor.

The main idea of the article is the images of children in both works are typologically similar, since the characters similar in nature as were their authors.

The article is of interest to students of pedagogical specialties and everyone who is interested in literature for children. The article is of great help to scientists, who studying children's literature and to comparativists.

Key words: child's images, typological similarity, story, autobiographical basis, comparative analysis, humor.

Одержано 20.02.2017 р.